

CARİYENİN TESETTÜRÜNE DELİL GÖSTERİLEN RİVAYETLERİN TESPİTİ VE TAHLİLİ

Abdulvasıf ERASLAN

Dr. Öğr. Üyesi. Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı,
abdulvasiferaslan@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5061-1112>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

16/10/2021

Accepted / Kabul Tarihi

17/12/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1010773>

CARIYENİN TESETTÜRÜNE DELİL GÖSTERİLEN RİVAYETLERİN TESPİTİ VE TAHLİLİ

ÖZ

İslam'ın ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber, toplumsal statü açısından alt bir sınıfa tabi olan kölelerin durumunun iyileştirilmesine ve hürriyetlerine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak bu olgu yakın tarihimize kadar toplumdaki varlığını devam ettirmiştir. Kadın köle olan cariyeler, Müslüman olsalar da hürriyetlerinden yoksun olmaları hasebiyle bazı yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır. Kur'ân ve Sünnette giyinme ölçüleriyle alakalı açık bir delil bulunmadığından cariyenin tesettürü konusu âlimler tarafından tartışılmıştır. Fıkıh ve tefsir kaynaklarında giyinmeleri hususunda hür kadınlardan ayırt edilen cariyelerin tesettürüyle alakalı farklı görüşler aktarılmıştır. Bu iki ilim dalına ait çalışmaların genelinde Kur'ân'da yer alan tesettür ayetinin cariyeler değil sadece hürler ile alakalı olduğu hususu ön plana çıkmaktadır. Hadis kaynaklarında cariyenin tesettürüne ışık tutabilecek çeşitli rivayetler yer almakla birlikte anlamsal açıdan birbiriyle çelişik görülmektedir. Bu çalışmada fakih ve müfessirlerin cariyenin giyim şekline dair görüşlerine ve buna mesnet teşkil eden delillerine dikkat çekildikten sonra hadis kaynaklarında geçen rivayetler inceleme konusu edilmiştir. Birbiriyle çelişik gibi görülen rivayetler senedleriyle birlikte incelenmiş, cariyenin avret mahallinin diz ile göbek arası olduğuna işaret eden sahih bir rivayetin bulunup bulunmadığı hususu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, cariyeye, tesettür, cilbâb, başörtüsü.

DETERMINATION AND ASSESSMENT ON EVIDENCE OF THE CONCUBINES' CONVENTION'S HIJABILITY

ABSTRACT

From the beginning of Islām, The Prophet Muhammed (PBUH) announced advices to improve the status of slaves and to equip the slaves with freedom, who were in the lower class of the community. And, this phenomenon continued its existence until today. The concubines, who were female slaves, were exempted from some responsibilities since they lacked freedom even if they were Muslims. Since there is no clear evidence regarding the dress measurements in the Qur'ân and Sunnah, the subject of the concubine's veil was discussed by scholars. In the sources of fiqh and tafsir, different views are expressed about the veiling of the concubines, who are distinguished from free women in terms of dressing. In general, in the studies of these two branches of science, the fact that the verse of veiling in the Qur'an is not related to concubines but only to free people comes to the fore. In general, in the studies of these two branches of science, the fact that the verse of veiling in the Qur'an is not related to concubines but only to free people comes to the fore. Although various narrations can shed light on the veiling of the concubine in the hadith sources, they seem contradictory in terms of meaning. In this study, after drawing attention to the opinions of jurists and commentators on the way the concubine wears and the evidence that supports this act, the narrations in the hadith sources are examined. The rumors that seem contradictory to each other have been examined together with their certificates, and it has been examined whether there is an authentic narration indicating that the private part of the concubine is between the knees and the navel.

Keywords: Hadith, concubine, hijab, jilbab, head cover.

GİRİŞ

Tarihi kökeni milattan önceye kadar uzanan kölelik ve cariyelik olgusu, cahiliye döneminde Arap toplumunda yer edinmiştir. İslam'ın ortaya çıktığı coğrafyada bu insanlar, sosyal statü açısından hür olanlardan daha aşağı bir seviyede kabul edilmiştir.¹ İslamiyet, mal gibi akitlere konu olan bu sınıfın yaşam şartlarının iyileştirilmesi adına bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Ancak yerleşik toplumsal düzende var olan bu uygulamayı birden kaldırmak yerine zamanla ortadan kalkmasına olanak sağlayacak bir zemin hazırlamıştır. Buna rağmen toplumda köle ve cariyeye sınıfı, 19. yüz yılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.²

İslam hukukunda köleleştirilenin kaynağı savaş esirleriyle sınırlandırılmıştır.³ Hz. Peygamber'in savaşlarda kendi payına düşen esirlere yönelik muamelesi, İslam'ın insan tasavvuruna ve onuruna yaraşır tarzda olmuştur. Hz. Peygamber'in kadın savaş esirleri olan cariyelere karşı tutumu, bunun en bariz örneğini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in Mukavkıs tarafından kendisine hediye (cariye) olarak gönderilen Mâriye⁴ ve savaşlar neticesinde kendi payına düşen esirlerden gerek Safiyye (öl. 50/670)⁵ gerekse Cüveyriye (öl. 56/676)⁶ ile alakalı uygulamaları, onun insana verdiği değeri ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, onları bir mal gibi satıp menfaat devşirmedeği gibi ev işlerini yapan bir hizmetçi olarak da edinmemiştir. Öncelikle onları özgürlüğüne kavuşturmuş, mehirlerini vermiş, talep ve rızaları doğrultusunda onlarla evlenmiştir. Böylece diğer hür hanımlarıyla aynı haklara sahip olmuşlardır.

Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyeleri incelendiğinde köle ve cariyelere nasıl davranılması gerektiği ve ne tür haklara sahip oldukları hususunda pek çok malumatın bulunduğu görülmektedir. Kölelere iyi davranılması yönündeki ayetlerin⁷ yanı sıra, Müslümanların onlara yediklerinden yedirmeleri, içtiklerinden içirmeleri, giydiklerinden giydirmeleri yönündeki Hz. Peygamber'in tavsiyeleri⁸ bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in uygulamaları ve tavsiyeleri kölelik müessesesini kaldırılmaya yönelik tedrici bir yöntem olarak görülse de Emeviler döneminde bu olgu, Hz. Peygamber ve dört halife döneminde yürütülenin aksine bir istikamete evrilmiştir.⁹ Öyle ki bu dönemde esirlerin köleleştirilmesi sıradanlaşmış, toplumda hâkim sosyokültürel anlayış doğrultusunda bir sektör halinde kölelik varlığını devam ettirmiştir.¹⁰ Abbasiler döneminde de kurumsallaşmaya devam eden kölelik sistemi 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.¹¹

Cariyeler, toplumsal statüleri gereği çeşitli hükümler konusunda hür kadınlardan ayırt edilmişlerdir. Hukuk bakımından mal/eşya statüsünde kabul edilen bu insanlar, ibadetler konusunda hür kadınlarla aynı yükümlülüklerle tabi sayılmışlardır.¹² Böyle bir ayırımı neden olan hususlar çalışmamızın konusu değildir.

1 M. Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/237.

2 M. Zeki Duman, *İslam'ın Üzerindeki Beş Gölge* (Kayseri: Y.y., 2012), 24.

3 Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/239.

4 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 267.

5 İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj* (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 233; Aynur Uraler, "Safiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/474-475

6 Cüveyriye'nin akrabaları aynı zamanda Hz. Peygamber'in akrabaları sayıldığından diğer esirlerin serbest bırakıldığına dair bk. Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, 194. Hz. Peygamber'in cariyeleriyle alakalı ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Züleyha Karakuş, *Hz. Peygamber'in Köle ve Cariyeleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 29 vd.

7 Nisa, 4/36; Nahl, 16/71, Nur, 24/33. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İtk", 15.

8 Buhârî, "İtk", 15 (No. 2545).

9 bk. Ali Hatalmış, *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 343.

10 İlk dönem İslam Tarihinde Köle ticaretine dair ayrıntılı bilgi için bk. Ali Hatalmış, "İlk Dönem İslam Tarihi Ekonomik Hayatta Kölelik ve Cariyelik", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2012), 206. 198-228; Orta Çağ'da mevcut kölelik düzenine dair ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Nadir Özdemir, "Orta Çağ'da 'Kölelik' Üzerine Bir Değerlendirme", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/2 (2020), 209-223.

11 Mehmet Nadir Özdemir, *Abbasilerin İlk Döneminde Kölelik* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 185.

12 Aydın-Hamidullah, "Köle", 237.

Ancak bu durum, cariyelerin tesettür ölçülerinin İslamî gelenek içerisinde hür kadınların tabi oldukları ölçülerden farklı bir şekilde değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Kur'an'da genel anlamda kadınların tesettürüne dair ayetler bulunmakla birlikte hür ve cariye ayırımına gidilmemiştir. Ayrıca cariyenin tesettürüyle alakalı ölçüleri ortaya koyan doğrudan herhangi bir ayete de bulunmamaktadır. Sünnette de Hz. Peygamber'den doğrudan cariyenin örtünmesi veya örtünme ölçülerini ortaya koyan kesin bir uygulamanın olduğu bilinmemektedir. Tarihsel süreç içerisinde cariyenin toplumun farklı katmanlarında geniş yelpazede değişen konumu, özellikle giyimiyle alakalı farklı bilgilerin aktarılmış olması, konunun daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Bu durum, cariyenin örtünmesinin gerekliliği ve sınırlarıyla ilgili tartışılmaları da beraberinde getirmiştir. Cariyenin örtünmesiyle alakalı İslam kaynaklarında birbirinden farklı bilgiler aktarılmıştır. Özellikle hadis kaynaklarında cariyenin tesettürü ve bunun ölçülerine dair çelişkili rivayetler bizi böyle bir çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Fiili olarak yakın tarihimize kadar toplumda varlığını devam ettiren cariyelik olgusu günümüzde sona ermiş olsa da dini kaynaklarda cariyelerin tesettürüne dair hususun henüz netlik kazandığı söylenemez. Bu minvalde gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak konumuzla alakalı bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Hz. Ömer'in cariyelerin giyimine müdahalesiyle alakalı yapılan bir çalışmada, onun müdahalesinin cariyelerin taktıkları baş örtüsüne değil, hür kadın statüsünün bir nişanesi olan cilbab giymelerine yönelik olduğu vurgulanmıştır.¹³ Duman da kaleme aldığı çalışmada Kur'an'da ve sahih hadislerde cariyenin hür kadından farklı bir şekilde giyinmelerini gerektirecek herhangi bir delilin bulunmadığını ifade etmiş, Hz. Ömer'in uygulamasının da geniş çapta incelenmeye ve iyice tetkik edilmeye mühtaç olduğunu vurgulamıştır.¹⁴

Demircan, yaptığı çalışmada Medine toplumunda cariyelerin dışarı çıktıklarında başlarını örttüğünü ancak cilbab giymediklerini aktarmıştır. Bu doğrultudaki rivayetleri anlamlandırırken sebep olarak da fakirliği göstermiştir. O günkü toplumda cariyelerin hane halkından biri sayıldığı, ev işleriyle meşgul olduklarından dolayı saçlarını, göğüs bölgesini ve bunun mukabili olan sırtlarını, kol ve diz altı bölgelerini açabileceklerini ifade etmiştir.¹⁵ Ayrıca bazı hadis kaynaklarında yer alan cariyenin avretiyle alakalı rivayetlerin zayıf olduğunusöylemiştir.¹⁶

Ünal tarafından kaleme alınan "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi" başlıklı çalışmada cariyenin örtünmesine dair lehte ve aleyhte aktarılan bazı rivayetlere yer verilmiş, aralarındaki çelişkiyi evlenen cariyelerin statü itibarıyla hürlere yakınlaşmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise toplum içerisinde cariyelerin başları açık bir şekilde dolaşmalarının esas olduğu dile getirilmiştir.¹⁷

Konuyla alakalı olarak son dönemde İbrahim Yılmaz tarafından yapılan çalışmada klasik fıkıh doktrininde cariyenin tesettürü ile ilgili yaklaşımlar incelenmiştir.¹⁸ Yazar, cariyenin tesettürü ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasının sebebinin Kur'an ve Sünnet'te açık bir düzenlemenin bulunmamasına bağlamıştır.¹⁹ Ona göre bu durum, cariyenin tesettürü konusunda âlimleri tali delillerle istidlalde bulunmaya sevk etmiştir. Söz konusu tali delilleri meydana getiren rivayetlerin bir kısmı Hz. Peygamber'e dayandırılırken, âlimlerin görüşüne mesnet teşkil eden en yaygın rivayet Hz. Ömer'in uygulamasına dairdir. Dört fikhî mezhebin de içerisinde bulunduğu cumhur, Hz. Ömer'in uygulamasını esas almıştır. Cumhurdan farklı bir yaklaşım ortaya koyan Zâhiriler ise Hz. Ömer'in rivayetiyle istidlalde bulunmayıp kadınların tesettürü ile ilgili ayetlerin hüküm bakımından genel olduğunu, dolayısıyla bu ölçülerin cariyeler için de geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.²⁰

13 Rıza Savaş, "Hz. Ömer'in Cariyenin Giyimine Müdahalesi", *Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Akse (Sivas: y.y., 2018), 2/459-464.

14 Duman, *İslam'ın Üzerindeki Beş Gölge*, 130.

15 Ali Rıza Demircan, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 218-220.

16 Demircan, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, 228.

17 İsmail Hakkı Ünal, "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi", *İslâmiyât* 4/2 (2001), 65, 67. 53-68. "Hz. Peygamber Döneminde Başörtüsü" başlıklı çalışmada cariyelerin giyimiyle alakalı yüzeysel bazı bilgiler aktarılmıştır. bk. Ahmet Acarlıoğlu, Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Başörtüsü, *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2018), 63. 47-67.

18 İbrahim Yılmaz, "Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü İle İlgili Yaklaşımlar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 37 (2021), 237-274.

19 Yılmaz, "Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü İle İlgili Yaklaşımlar", 239.

20 Yılmaz, "Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü İle İlgili Yaklaşımlar", 240.

Mâlikî mezhebinde de cariyenin avreti, erkeğin avreti gibi olup diz ile göbek arasındır. Başının açık olması mubah olmakla birlikte vücudunun açılması mekruh görülmüştür.²⁸ Kadının saçı hariç bedeninin tamamının avret olduğu yönünde bir görüş de İmam Mâlik'e (öl. 179/795) isnat edilmiştir.²⁹ Müdevvene'de yer alan bilgiye göre ergenliğe ulaşmış cariyeye, hür gibi örtünerek namaz kılmalıdır. Ancak onun için sünnet/âdet olan peçesiz olmasıdır. Bu eserde konuyla alakalı şu rivayete yer verilmiştir: (وَكَيْعَ عَن) “Ergenliğe ulaşan cariyenin namazı ancak başörtüsüyle kabul olur.”³⁰

Şafî mezhebinde hizmet etme esnasında açılmasına ihtiyaç duyulan baş ve dirsek-lere kadar kollar- hariç vücudunun tamamının avret olduğu şeklinde bir görüş bulunsa da cariyenin avret mahalli diz ile göbeği arasındır. Şîrâzî (öl. 476/1083) buna delil olarak Ebû Mûsâ el-Aşa'ri'nin (öl. 42/662) minberde söylediği şu sözüne yer vermiştir: “Bir cariyeye satın almak isteyip de göbeğinin altına ve dizinin üst kısmına bakan birini tanımıyorum. Erkeklerde olduğu gibi başı avret olmayanın göğsü de avret olmaz.”³¹

Hanbelîlere göre baş, dirseklere kadar el-kol ve dize kadar ayaklar hariç cariyenin vücudunun geri kalan kısmı avrettir. Zira hizmet esnasında açık kalmasına ihtiyaç duyulacak kısımlar bunlardan ibarettir. Vücudundan geri kalan kısmın açılmasında bir ihtiyaç söz konusu değildir. Bu konuda İbn Kudâme (öl. 620/1223) şu rivayete yer vermiştir: (إِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ عَيْدَهُ أُمَّتَهُ أَوْ أَجِيرَهُ فَلَا يَنْظُرُ إِلَى شَيْءٍ مِنْ عَوْرَتِهِ) “Sizden biriniz kölesini/ cariyesini veya hizmetçisini evlendireceği zaman avretine bakmasın.”³² Sonraki dönemde yaşayan âlimlerden bazıları da bu rivayetle istidlalde bulunmuşlardır.³³

Fıkhi mezhepler arasında Zâhiriye mezhebi diğer dört mezhepten farklı bir düşünceye sahiptir. İbn Hazm (öl. 456/1064), el ve yüz hariç kadının bedeninin tamamının avret olduğunu hür veya cariyeye arasında herhangi bir farkın bulunmadığını aktarmıştır.³⁴ İbn Hazm, hür ve cariyeye arasında ayırım yapanları delil ve kıyastan yoksun olduklarını ifade etmiştir.³⁵ O, cariyeye ile hür kadın arasında ayırım bulunduğuna dair yaklaşımı sert bir dille eleştirmiş,³⁶ Hz. Ömer'in uygulamasına dair bilgiden habersiz olmadıklarını, asıl hüccetin Hz. Peygamber olduğunu, ayrıca selef arasında tartışma çıktığı zaman Kur'an ve Sünnette müracaat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca o, Kur'an ve Sünnette hür ile cariyenin namazının farklı

28 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfi fî fıkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, thk. Muhammed el-Morîtânî (Riyad: Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980), 1/238. İbn Abdilber, (يُدِينَنَّ عَلَيْهِمْ مِنْ جَلَابِيهِمْ) ayetiyle Allah'ın cariyeleri kastetmediği ve cariyenin avret mahallinin erkeklerle aynı olduğu hususunda âlimlerin görüş birliğine vardıklarını aktarmıştır. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 8/541-542.

29 Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsi ez-Zâriîrî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/254.

30 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/185-186.

31 Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şafî 'î*, (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y., ts.), 1/124. Cüveynî (öl. 478/1085) de cariyenin avretinin erkeklerde olduğu gibi diz ile göbek arası olduğunu ifade ederken delil bağlamında herhangi bir rivayete yer vermemiştir. İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbüri, *Nihâyetü'l-ma'âleb fî dirâyeti'l-mezhebe*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 2/190. Nevevî de *el-Mecmû'* isimli eserinde Şîrâzî'nin delil delil olarak aktardığı rivayetlerle yetinmiştir. bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (b.y., Dâru'l-Fikr, ts.), 3/167.

32 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîli el-Makdisî, *el-Muğni* (Kahire: Mektetü'l-Kahire, 1388/1968), 1/433. İbn Kayyim el-Cevziyye de cariyenin genel itibarıyla açılmasına ihtiyaç duyulmayan karın, sırt ve bacaklarının avret olduğunu ifade etmiştir. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî, *İ'lâmü'l-muvaqqî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991/1411), 2/47.

33 bk. Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *Şerhu Zerkeşî* (b.y.: Dâru'l-Abîkân, 1413/1993), 1/622; Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-ahvezi şerhu Câmi'i't-Tirmizi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/315; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylü'l-evfâr şerhu Mün-teka'l-ahbâr*, thk. Usâmuddin es-Sbâbitî (Mısır: Dâru'l-Hadis, ts.), 2/80.

34 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/241.

35 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/252.

36 Yarattığı ve tabiat olarak insanların aynı olduğunu ifade eden İbn Hazm, (وَلَا يُدِينَنَّ زِينَتُهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ) (en-Nûr, 24/31) ayetiyle hürlerin kastedildiği şeklindeki görüşün yalan olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda hürlerle cariyeler arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ona göre bu konuda Hz. Peygamber hariç, hiç kimsenin sözünün kabul edilmemesi gerekir. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/248-249.

olacağına dair herhangi bir delilin bulunmadığını söylemiş ve cariyenin hür kadınlar gibi giyineceğine dair pek çok rivayete yer vermiştir.³⁷

İbn Teymiyye de el-Ahzâb Sûresi'nin 59. ayetini ve Hz. Peygamber'in Safiyye'yle olan evliliğine dair rivayeti zikrettikten sonra elleri ve yüzleri görünmesin diye cilbâb ile örtünmenin sadece hür kadınlara has olduğunu, Hz. Peygamber ve halifeleri döneminde genel uygulamanın bu şekilde olduğunu aktarmıştır. İbn Teymiyye, Kur'ân ve Sünnette cariyenin bütün vücuduna bakmanın helal olduğu, örtünmemeleri ve ziyaretlerini göstermeyle alakalı kesin bir delilin bulunmadığını ancak Kur'ân'ın hürlere emrettiğini cariyelere emretmediğini sünnetin de fiili olarak hürler ile cariyeleri birbirinden ayırt ettiğini ifade etmiştir.³⁸

Fıkıhçılar konuyu cariyenin namazda örtmesi gereken avreti, bakılabilecek avreti ve satın alma akdine konu olma açısından cariyenin tesettürü şeklinde farklı açılardan tartışmışlardır. İlk dönem fıkıhçıların eserlerinde konuyla alakalı delillere yer verilmeden cariyenin tesettürüne dair bir çerçevenin çizildiği görülmektedir. Müdellel fıkıh eserlerinde bu meselenin delillerine yer verilmiştir. Mezheplerin görüşleri incelendiğinde delil olarak sunulan argümanların çalışmamızın hadisle alakalı bölümünde yer alan rivayetlerle paralellik arz ettiği görülmektedir. Dolayısıyla hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin incelenmesi aynı zamanda fıkıh kaynaklarında zikri geçen delillerin incelenmesi anlamına da gelecektir.

2. TEFSİR KAYNAKLARINDA CARIYENİN TESETTÜRÜNE DAİR RİVAYETLER

Kur'ân-ı Kerim'de cariyenin giyim şekline doğrudan işaret eden herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Ahzâb Sûresi'nin 59. ayeti Müslüman kadınların giyim şekliyle alakalı olduğundan cariyenin tesettür ölçüleri de bu ayet üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Tefsir kaynakları incelendiğinde cariyenin tesettürüyle alakalı görüşlere dayanak olarak zikredilen rivayetlerin fıkıh ve hadis eserlerinde geçen rivayetlerle aynı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bunların incelenmesini, çalışmamızın ilerleyen sayfalarına bırakarak tesettür ayetinin inişine sebep olan olayı aktarmakla yetineceğiz.

Sebeb-i nüzûle dair rivayetler, ayetlerin anlaşılmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Buradan hareketle müfessirlerden bazıları Ahzâb Sûresi'nin 59. ayetinin sebep-i nüzûlüne yer verirken söz konusu olayı senedsiz bir şekilde hikâye etmek suretiyle aktarmakta³⁹ bazıları ise bunu senediyle birlikte zikretmektedir. Metinleri arasında bazı farklılıklar bulunan bu rivayetler, cariyenin tesettür ölçülerini ortaya koymaktan ziyade genel itibarıyla kadınların örtünmesiyle alakalıdır. Söz konusu aktarımların ortak noktası ise Müslüman hür kadınlar ile cariyelerin birbirinden ayırt edilmesidir. Bunu sağlayan etken de giysilerinin birbirinden farklı olması gerektiği hususu olmuştur. Dolayısıyla tesettür ayetlerinin sebep-i nüzülüyle alakalı rivayetlerin doğrudan cariyenin giyim şeklini ortaya koymaktan uzak olduğu söylenebilir. Ancak bu rivayetler genel (amm) olan ayetin anlamının tahsis edilmesine neden olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında rivayetlerin dolaylı da olsa konuyla alakasının varlığı fark edilecektir. Dolayısıyla anlatılanlara örneklik teşkil etmesi açısından birkaç tefsirden bazı alıntılara yer vermekte fayda vardır.

Yahyâ b. Sellâm (öl. 200/815) ayette geçen (ذَلِكَ أَذَىٰ أَنْ يُعْرِفَنَّ)⁴⁰ ifadesiyle, “ıffetli hür Müslüman kadınlar”ın kastedildiğini, eziyet edenlerin de münafıklar olduğunu ifade etmiştir. Bu kişiler cariyeleri gözetliyor, kadınlar gece karanlığında birbirinden ayırt edilemediklerinden Müslüman olanları da rahatsız ediyorlardı. Müslüman kadınlar bu durumu kocalarına, onlar da Hz. Peygamber'e bildirmiş ve bunun üzerine

37 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/250-252.

38 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medinetu'l-Münevvara: Mecmeu'l-Malik Fehd li Tibâi el-Mushafi's-Şerîf, 1416/1995); 15/372-373.

39 Mücâhid'e (öl. 103/721) göre, ilgili ayette geçen (يُذَيِّنَنَّ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبُونَّ) ifadesi çerçevesinde tesettürden amaç, Müslüman kadınların hür olduklarının bir nişanesi olarak kötü niyetli kişilerin kendilerine eziyet etmesinin önüne geçmektir. Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1989/1410), 552. Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767) da senedine yer vermeksizin Medine'de kötü niyetli kişilerin akşam def-i hacet gidermek için ihtiyaç mahalline giden Müslüman kadınların da aralarında bulunduğu kimseleri rahatsız ettiklerine dair bilgiye yer vermiştir. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423), 3/507.

40 Bu, tanınmaları için en uygun alanıdır. el-Ahzâb, 33/59.

ayet inmiştir.⁴¹ Abdurrazak (öl. 211/826), senediyle birlikte aktardığı rivayette Medine’de bazı cariyelerin dışarı çıktıklarını ve kendilerine yöneltilen tekliflere karşılık verdiklerini, dolayısıyla diğer kadınlar da dışarı çıktıklarında kötü niyetli kişilerin onları cariyeye sanarak rahatsız ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber cariyelerden ayırt edilerek tanınmaları ve rahatsız edilmemeleri için Müslüman kadınlara cilbâbı emretmiştir.⁴²

Taberî (öl. 310/923) örtünmesi gereken kadınlardan söz ederken “Müslüman hür kadınlar” kaydını düşmüştür. Ancak ayetin sebab-i nüzûlü hakkında bilgi verirken münafıklardan bazılarının kötü heyetli kadınları gördüklerinde onları zâniye sanıp rahatsız ettiklerini, ayrıca hürleri cariyelerden ayırt edemediklerini ifade etmiştir.⁴³ Tefsirinin başka bir yerinde ise ayetle alakalı olarak “Müslüman kadınlar cariyelere benzemesinler” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁴⁴ Taberî o dönemde Müslüman kadınların cariyeler gibi giyindiğini de ifade etmiştir. Ayrıca cariyeler rahatsız edildiğinden hürlerin onlar gibi giyinmemesi gerektiğine dair bazı nakillerde bulunmuştur.⁴⁵ Remlî (öl. 844/1441) ise Ahzâb 59. ayetin hicab ayeti olduğunu, bu ayette geçen kadın (وَنِسَاءً) kelimesinin hür ve cariyeleri kapsadığını, dolayısıyla hürlere tahsis edildiğine dair herhangi bir delilin bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁶

Ayetin indiriliş sebebiyle alakalı Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim’in aktardıkları rivayetlerde de cariyeler ile hürlerin birbirinden ayırt edilmesine dair bir açıklamaya yer verilmemiştir. Farklı senedlere sahip olsa da metinlerin neredeyse tamamı aynı olan bu rivayetlerin ortak noktasını Hz. Peygamber’in eşlerinin geceleri def-i hacet için dışarı çıktıklarında örtünmelerinin istenmesi hususu oluşturmaktadır.⁴⁷ Söz konusu olay hadis kaynaklarında şu şekilde geçmektedir: (حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، «فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْ أُزَوِّجَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلَى الْمَنَاصِعِ وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحٌ» فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحْجُبْ نِسَاءَكَ، فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ.» فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَبَلَّةَ مِنَ اللَّيَالِي (عِشَاءً) وَكَانَتْ امْرَأَةً طَوِيلَةً، فَتَادَاهَا عُمَرُ: «أَلَا قَدْ عَرَفْنَاكَ يَا سَوْدَةُ، حِرْصًا عَلَيَّ أَنْ يَنْزِلَ الْحِجَابُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ» Bu rivayet, kadınların tesettürüyle alakalı ayetin inmesine sebep olan ve yukarıda anlamı verilen olayı anlatmaktadır. Her ne kadar olay farklı metinlerle müfessirler tarafından hikâye edilmiş olsa da güvenilirliği daha yüksek olan hadis kaynaklarında yer alan şekliyle buraya alınmasının daha uygun olacağına kanaat getirdik.

Müfessirlerin neredeyse tamamı Ahzâb Sûresi’nin 59. ayetini, sebab-i nüzûlü doğrultusunda anlamlandırmışlardır. Söz konusu anlamın şekillenmesinde ayette geçen “tanınmaları için” ifadesi hürler ile cariyelerin birbirinden ayırt edilmesi anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla tefsirlerde sebab-i nüzul olarak zikredilen olayla ilgili rivayet, cariyenin tesettürünün ölçülerini ortaya koymaktan uzaktır. Müfessirlerin ayetin mefhumuyla alakalı ortaya koydukları temel anlam, cariyeye ile hürlerin dışarıda giydikleri elbisenin birbirinden farklı olmasıdır. Tefsirlerde hür kadınlar ile cariyelerin farklı toplumsal statülere sahip oldukları vurgusu ön plana çıkmakta; söz konusu cariyelerin Müslüman olup olmadıklarına dair herhangi bir ayrıma gidilmediği görülmektedir.

Tesettür mevzusu çerçevesinde düşünüldüğünde (cariye de olsa) Müslüman kadın ile gayrimüslim kadının giyimi arasında bir farkın bulunması gerektiği hususunun ön plana çıkması beklenirken dini kimlikten ziyade toplumsal statünün öncelenmiş olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi görüşlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerden bu hususa dikkat çeken memiş olması ayrıca manidardır. Oysa ayette ifade edildiğine

41 Yahyâ b. Sellâm, Hz. Ömer’in uygulamasıyla alakalı iki rivayeti senediyle aktarmıştır. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa‘lebe et-Teymî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelbî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004/1425), 2/738.

42 عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: كُنَّ إِمَاءٌ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُنَّ كَذَا وَكَذَا، كُنَّ يَخْرُجْنَ فَيَتَعَرَّضْنَ لَهُنَّ السُّقْمَاءُ فَيَرُدُّوهُنَّ، فَكَانَتْ الْمَرْأَةُ تَخْرُجُ فَيَحْسَبُونَ أَنَّهَا أَمَةٌ فَيَتَعَرَّضُونَ لَهَا وَيُؤَدُّونَهَا) Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419), 3/51.

43 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur‘ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Y.y.: Müessesetü’r-Risâle, 2000/1420), 19/216.

44 Taberî, *Câmi u’l-beyân*, 20/324.

45 Taberî, *Câmi u’l-beyân*, 20/325.

46 Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Halid er-Ribât vd. (Mısır: Dâru’l-Fellâh, 1437/2016), 16/387.

47 Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayib Arnaût vd. (by.: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 43/54; Buhârî, “Vudû”, 13 (No. 146); Ebû’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi u’ş-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabiyy, ts.), “Selâm”, 17, 18.

göre⁴⁸ cariye de olsa Müslüman kadın hür müşrike kadından evladır. Aynı şekilde İslam'ın şiddetle karşı çıktığı hususlardan biri de insanlar arasındaki statü farkı olmuştur. Bunu ortadan kaldırmak ve üstünlüğün sadece takvayla sağlanabileceği vurgulanmıştır.⁴⁹ Dolayısıyla sebep-i nüzul olarak aktarılan rivayetlerde her ne kadar hürler ile cariyenin ayırt edilmesi hususu ön plana çıkıyor olsa da bu rivayetlerde cariyenin hürlerden farklı giyinmelerini gerektiren bir ifadeye yer verilmemiştir.

3. HADİS KAYNAKLARINDA CARIYENİN TESETTÜRÜNE DAİR RİVAYETLER

Cariyenin tesettürüyle alakalı tefsir ve fıkıh âlimlerinin müracaat ettikleri rivayetler hadis kaynaklarında da yer almıştır. Bununla birlikte hadis kaynaklarında yer aldığı halde fakihlerin eserlerinde ve tefsirlerde yer verilmeyen bazı rivayetler de bulunmaktadır. Hadis kaynaklarında yer alan rivayetleri incelediğimiz takdirde aynı zamanda fâkih ve müfessirlerin de görüşlerine dayanaklık eden delilleri incelemiş olacağız. Dolayısıyla konu işlenişinin bir bütünlük arz etmesi adına hadis kaynaklarında yer alan rivayetleri sahip oldukları konular açısından bir tasnife tabi tutarak incelemeye çalışacağız. Cariyenin tesettürüyle alakalı rivayetleri namaz kılma ve dışarıya çıkma durumları çerçevesinde inceleyeceğiz. Ayrıca pek çok âlimin görüşüne mesned teşkil eden ve yaygın olarak başvurulan delillerden biri olan Hz. Ömer'in uygulamasıyla alakalı rivayetleri de ayrı bir başlık altında ele alacağız. Cariyenin tesettürüne ışık tutacak rivayetlerin bir kısmı da doğrudan vücudunun göbek ve diz kapağı arasında kalan avret kısmıyla alakalıdır. Dolayısıyla bu hususu da ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

3.1. CARIYENİN NAMAZDAKİ TESETTÜRÜNE DAİR RİVAYETLER

Hadis kaynaklarında cariyenin avret mahalline dair aktarılan rivayetlerden bir kısmı, onun namazdaki tesettürüne dairdir. Bu rivayetlerde ön plana çıkan husus, cariyenin namaz kılma esnasında başını örtmesi gerekip gerekmediğidir. Namazda başını örtmesi gerektiğine dair rivayetlerde başörtüsü için genelde (خمار) ifadesi kullanılmıştır. Namazda başını örtmesinin gerekmediğine dair rivayetler ise daha çok cariyenin dışarıya çıktığı giysileriyle namaz kılabilmesine dair ifadeler içermektedir.

3.1.1. NAMAZDA BAŞINI ÖRTMESİ GEREKTİĞİNE DAİR RİVAYETLER

Ergenliğe girmiş herhangi bir kadının başını örtmeden namazının caiz olamayacağı⁵⁰ şeklindeki rivayetler mevcut olsa da doğrudan cariye ile alakalı rivayetleri tercih ettik. Abdurrazzak ve İbn Ebî Şeybe *Musannef*lerinde bu rivayetlere yer vermişlerdir. Abdurrazzak, İbn Cüreyc (öl. 150/767) vasıtasıyla Atâ b. Ebî Rebâh'a (öl. 114/732) dayandırılan rivayetin metinlerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır.⁵¹

İbn Cüreyc'in aktardığına göre Atâ'a "Cariyenin -vücudundan- örtmesi gereken kısımların asgari miktarı nedir?" diye sormuştur. O da konuyla alakalı Hz. Ömer'in şu ifadelerini aktaracağını söylemiştir. "Cariyenin başörtüsü evin arkasına atılmıştır, izar ve dir⁵² giymesi yeterlidir." Atâ "Dir"ının bir kısmıyla da başını

48 el-Bakara, 2/221.

49 bk. el-Hucurât, 49/13.

50 Ergenliğe giren bir kadının başını örtmeden namaz kılmasının caiz olmayacağına dair rivayetler için bk. Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Abdulğafur b. Abdilhak el-Bilûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1991/1412), 3/687; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/29, 42/87; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru Risâleti'l-İlmiyye, 2009), "Tahhâre", 132 1/215 (No: 655); Ebu Dâvûd, "Salât", 85 1/173 (No: 641); Muhammed b. İsâ Ebu İsâ es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Cami'u's-Şaḥîḥ/Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1975), "Salât", 161 2/215 (No: 377) İbn Mâce "Tahhâre", 132 (No: 655); 132 (No: 654). Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi'l-eḥâdis ve'l-âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 2/39, 2/40. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arneût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988/1408), 4/612.

51 Rivayet metinleri için bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-Azamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1403), 3/133-136.

52 Yünden yapılan önu açık boydan elbise veya insanın ön ve arkası kapatan ancak elleri açıkta bırakan bir elbise modelidir. Küçük cariyelerin ev içinde giydikleri bir elbise çeşidi. bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 8/82.

örter.” demiştir. İbn Cüreyc, evli olması durumunda örtünmesi gereken miktarı sormuş; Atâ “Köleyle evli olsa bile” cevabını vermiştir. İbn Cüreyc, hür bir kişiyle evli olması durumunda örtünmesi gereken ölçüyü sorduğunda Atâ; “Dır‘, izar ve himarla namaz kılacağını” söylemiştir.⁵³ Diğer bir rivayette İbn Cüreyc Atâ’ a kadının durra‘ a elbisesiyle namaz kılıp kılamayacağını sormuş, o da “Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında cariyelerin izarlarıyla veya baş örtüsüyle veyahut başını kapatan bir bez parçasıyla başlarını örtmeden namaz kılmadıkları hususunun kendisine haber verildiğini” söylemiştir.⁵⁴

Abdürrezzâk’ın yer verdiği diğer bir rivayette; Sevrî (öl. 161/778) o da İbn Cüreyc’ten aktardığına göre Atâ şöyle demiştir: “Cariyeler namaz kıldıklarında başlarına bir bez parçası bağlarlardı. Hz. Peygamber döneminde de böyle yaparlardı.”⁵⁵ İbn Cüreyc’ten yapılan diğer bir rivayete göre Atâ şöyle demiştir: “Cariye namaz kılacağı zaman başını baş örtüsüyle veya bir parça bezle örter. Sevrî’nin kitabında Hz. Peygamber ve sonrasında da böyle yaptıklarına dair bilgiye rastladım.”⁵⁶

Görüldüğü gibi her dört rivayet İbn Cüreyc vasıtasıyla tâbiînden Atâ’ a dayanmaktadır. Ravileri güvenilir olan bu rivayetlerin metinleri arasında bazı farklılıklar bulunsa da ortak yönleri; namaz kılma esnasında cariyenin başını örtmesi gerektiği hususudur. Bu metinlerde bir bez parçasıyla da olsa başını örtmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu rivayetlerde geçen “Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında başımızı örtmeden namaz kılmazdık”⁵⁷ ifadesi, sözü geçen âlimlerin yaşadıkları dönemde var olan uygulamayı yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

İbn Ebî Şeybe’nin doğrudan cariyenin namazdaki örtüsüyle alakalı aktardığı rivayetten ikisi Hasan-ı Basrî’ye (öl. 110/728) dayanmaktadır. Buna göre İsa b. Yûnus (öl. 187/803)⁵⁸, ‘Amr⁵⁹, Hasan-ı Basrî o da Hz. Peygamber’e ref‘ ederek şöyle demiştir: “Cariye ergenliğe girdiğinde namazı baş örtüsüz kabul edilmez.” İbn Ebî Şeybe aynı rivayeti Vekî‘ (öl. 197/812)⁶⁰, Rabî‘ (öl. 160/777)⁶¹ ve Hasan-ı Basrî’den oluşan diğer bir tarikle de aktarmıştır.⁶² İbn Ebî Şeybe aynı rivayetin Vekî‘, Süfyân, Husayf (öl. 137/755)⁶³ ve Mücâhid (öl. 103/721) tarikine de yer vermiştir.⁶⁴

Cariyenin namazda başını örtmesi gerektiğine veya örtebileceğine dair aktarımlar, tâbiîn âlimlerinden Atâ b. Ebî Rebâh (öl. 114/732), Mücâhid ve Hasan-ı Basrî’ye dayanmaktadır. Bu rivayetler maktû‘ olup doğrudan konuyla alakalı merfû‘ ve mevkûf rivayetler bulunmamaktadır. İbn Ebî Şeybe’nin aktardığı rivayetlerin senedlerinde zayıf raviler bulunmaktadır. Abdürrezzâk’ın aktardığı senedlerde yer alan rical ise sikadır.

3.1.2. NAMAZDA BAŞININ ÖRTÜNMESİNİ GEREKLİ GÖRMEYEN RİVAYETLER

Cariyenin başı açık bir şekilde namaz kılacağına dair rivayetler de aynı şekilde Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe’nin *Muşannef*lerinde geçmektedir. Bu rivayetler maktû‘ olup tabiînden Şurayh (öl. 80/699), Mes-

53 عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: مَا أَذْنَى مَا تَكْفِي الْأُمَّةَ مِنَ الثِّيَابِ؟ قَالَ: تَقُولُ فِيهَا مَا قَالَ عُمَرُ: «أَلْقَتْ فِرْوَتَهَا وَرَاءَ الدَّارِ، فَيَكْفِيهَا إِزَارُهَا وَدِرْعُهَا قَالَ: «وَتَجْعَلُ بَعْضَ دِرْعِهَا) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/133.

54 عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: أَنْصَلِي الْمَرْأَةَ فِي دُرَاعَةٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ، أَخْبِرْتُ أَنَّ الْإِمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ وَبَعْدَهُ كُنَّ لَا يُصَلِينَ حَتَّى تَجْعَلَ إِزَارَهَا عَلَى رَأْسِهَا مُتَّقِنَةً.) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/134.

55 Abdürrezzâk, (عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: «كُنَّ الْإِمَاءُ إِذَا صَلَّيْنَ ثَلَاثِينَ عَلَى رُءُوسِهِنَّ خِرْقَةً، كَذَلِكَ كُنَّ يَفْعَلْنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) *Muşannef*, 3/134.

56 عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: إِذَا صَلَّتْ أُمَّةٌ غَيَّبَتْ رَأْسَهَا بِخِمَارِهَا، أَوْ خِرْقَةً كَذَلِكَ كُنَّ يَصْنَعْنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعْدَهُ، وَكَذَلِكَ رَأَيْتُهُ فِي كِتَابِ (الثَّوْرِيِّ) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/136.

57 Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/134.

58 Sika ve hüccet olduğuna dair bk. Zehebî, *Siyeru a ‘lâmi’n-nübelâ’*, 4/489.

59 Her ne kadar İbn Hibbân *es-Sikâat* isimli eserinde kendisine yer vermiş olsa da hakkında yeterli düzeyde bilgiye ulaşamadık. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikâat* (Hardarâbâd: Dâiretü’l-Meârif, 1973/1393), 8/480.

60 Sika, hafız ve güvenilir olduğuna dair bk. Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 30/473-474.

61 Zayıf bir ravi olduğuna dair değerlendirmeler için bk. Zehebî, *Siyeru a ‘lâmi’n-nübelâ’*, 7/288.

62 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ عَمْرِو، عَنِ الْحَسَنِ، رَفَعَهُ قَالَ: إِذَا حَاضَتْ الْجَارِيَةُ لَمْ تَقْبَلْ لَهَا صَلَاةً إِلَّا بِخِمَارٍ (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَيْعٌ، عَنِ الْحَسَنِ.) *Muşannef*, 2/39-40.

63 Hafızyla ilgili problemlerinin varlığına dair bk. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/259.

64 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا سَفْيَانٌ، عَنْ حُصَيْفٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: إِذَا حَاضَتْ الْجَارِيَةُ لَمْ تَقْبَلْ لَهَا صَلَاةً إِلَّا بِخِمَارٍ) *Muşannef*, 2/40.

rûk (öl. 63/683), İbrahim en-Nehaî (öl. 96/714), Atâ, el-Hâris ve Şa'bî'ye (öl. 104/722) dayanmaktadır. Abdürrezzâk tarafından maktû' olarak aktarılan rivayetlerden biri; Sevri, İbn Uyeyne, Mücâhid, Şa'bî kanalıyla Şurayh'a dayanmaktadır. Buna göre "Cariye dışarı çıktığı gibi başörtüsüz bir şekilde namaz kılar."⁶⁵ Abdürrezzâk'ın maktû' olarak aktardığı diğer bir rivayete göre İbn Cüreyc, Atâ'a "Ergen cariye başörtüsüz namaz kılabilir mi?" diye sormuş, o da "evet" demiştir.⁶⁶

İbn Ebî Şeybe "Cariye dışarı çıktığı -giyim- şekliyle namaz kılar" anlamında farklı tariklerden aktarılmış maktû' rivayetlere yer vermiştir. Bunlardan biri Ebu Üsâme (öl. 201/817)⁶⁷, Mücâlid (öl. 144/761)⁶⁸, Şa'bî, Mesrûk⁶⁹; diğeri Abde b. Süleyman (öl. 187/803)⁷⁰, Mücâlid, Şa'bî, Şurayh⁷¹; bir diğeri de Cerîr (öl. 188/804)⁷², Müğîra (öl. 133/750)⁷³, Haris⁷⁴ tarikiyle aktarılmıştır.⁷⁵

İbn Ebî Şeybe'nin yer verdiği diğer bir rivayet de ümmü'l-veled de olsa cariyenin başını örtmeyeceğine dair şu rivayettir: Hüşeym (öl. 183/799)⁷⁶ o da Muğîre'den aktardığına göre İbrâhîm en-Nehaî "Yaşı altmış da olsa ümmü'l-veled baş örtüsüz namaz kılar" demiştir.⁷⁷ İbn Ebî Şeybe'nin aktardığı rivayetlerden biri Şerîk (öl. 177/794) o da Ebû İshâk (öl. 127/745) kanalıyla Şüreyh (öl. 80/699) ile Hz. Ali'ye⁷⁸ dayandırılmıştır.⁷⁹ Maktû' olan diğer rivayet de Hafs b. Gıyâs (öl. 194/810)⁸⁰, Mücâlid ve Şa'bî⁸¹ kanalıyla aktarılan şu rivayettir: "Ebu Hüreyre cariyenin namazı nasıl kılacağını sormuş, o da dışarıya çıktığı şekliyle demiştir."⁸²

Konuyla ilgili rivayetler incelendiğinde merfû' veya mevkûf rivayetlerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Rivayetlerin senedlerinde yer alan raviler genel itibariyle güvenilir kişilerdir. Maktû' olan söz konusu rivayetlerin ortak yönü ise cariyenin dışarı çıktığı örtünme şekliyle namaz kılabilmesine işaret etmektedir. Tesettürün ölçüsü olarak ulaşılabilecek sonuç, cariyenin vücudunun diğer kısımları değil sadece başının açık bir şekilde olabileceğidir. Özellikle Kâdî Şüreyh'e dayanan ve maktû' olan "Cariye dışarı çıktığı gibi başörtüsüz namaz kılar" ifadesi toplumsal vakıayı tespit adına o günün şartlarında cariyenin dışarıya başörtüsüz bir şekilde çıktığını göstermektedir.

Cariyenin namazda başını örtmesi ile alakalı lehte aleyhte aktarılan rivayetler bir arada incelendiğinde bunların maktû' rivayetler oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu rivayetlerin kaynak değeri açısından bir-biriyle denk bir durumda olukları söylenebilir. Bu rivayetlerde cariyenin bedeninin diğer kısımlarının örtünmesine veya açıkta kalmasına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Metinlerin ortak noktası, cariyenin başının açık ve kapalı bir şekilde namaz kılabildikleri, her iki şekilde de dışarıya çıkabildikleridir.

65 (عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، وَابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنِ الْمُجَالِيدِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ شُرَيْحٍ قَالَ: تَصَلَّى الْأَمَةُ بِغَيْرِ خِمَارٍ تَصَلَّى كَمَا تَخْرُجُ) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

66 (عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاوٍ: أَتَصَلَّى الْأَمَةُ الَّتِي قَدْ حَاضَتْ بِغَيْرِ خِمَارٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ».) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

67 Sika ve güvenilir bir ravidir. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405), 9/278.

68 Leyyinu'l-hadis ve zayıf olduğuna dair değerlendirmeler için bk. Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 6/285.

69 (حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مُجَالِيدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: تَصَلَّى الْأَمَةُ كَمَا تَخْرُجُ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

70 Sika ve güvenilir bir ravidir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/530.

71 (حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سَلِيمَانَ، عَنْ مُجَالِيدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ شُرَيْحٍ، قَالَ: تَصَلَّى الْأَمَةُ كَمَا تَخْرُجُ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

72 Hüccet, âlim ve sika bir ravidir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/540.

73 Sika olmakla birlikte bazen tedlise müracaat etmektedir. Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 6/11.

74 Sika bir ravi olduğuna dair. bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/308.

75 (حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُغْبِرَةَ، عَنِ الْحَارِثِ، قَالَ: تَصَلَّى الْأَمَةُ كَمَا تَخْرُجُ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

76 Tedlis yaptığına dair bk. Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 8/289-290.

77 (حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ مُغْبِرَةَ، عَنْ إِزَاهِيمَ، قَالَ: تَصَلَّى أُمُّ الْوَلَدِ بِغَيْرِ خِمَارٍ، وَإِنْ كَانَتْ قَدْ بَلَغَتْ سِتِينَ سَنَةً) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/40-2/41.

78 Ebû İshâk'ın doğum tarihi hicri 32 veya 34 olarak tespit edilmiştir. Buna göre Hz. Ali vefat ettiğinde en iyi ihtimalle Ebû İshâk 8 yaşlarındadır.

79 (حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، أَنَّ عَلِيًّا، وَشُرَيْحًا كَانَا يَقُولَانِ: تَصَلَّى الْأَمَةُ كَمَا تَخْرُجُ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/40-2/41.

80 Sika memun ve sahibu'l-hadis olmakla birlikte daha sonraları hafızası bozulmuştur. Kitabından aktardıklarının sahih olduğuna dair bk. Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/23-24.

81 Hicri 21 yılında doğmuştur. Mekhûl ondan daha bilgisini, Ebu Husayn da ondan daha fakih bir kimseyi görmediğini ifade etmiştir. Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4/298.

82 (حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ مُجَالِيدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: سَأَلَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ كَيْفَ تَصَلَّى الْأَمَةُ؟ قَالَ: تَصَلَّى كَمَا تَخْرُجُ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/42.

3.2. CARIYENİN GÜNDELİK HAYATTAKİ TESETTÜRÜNE DAİR RİVAYETLER

Cariyelerin günlük hayattaki giyim ölçüleriyle alakalı rivayetler birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bazı rivayetler başının örtünmesi gerektiğine, diğer bazı rivayetler ise başının açık kalması gerektiğine dair malumatlar içermektedir. Bunun yanında cariyenin gündelik hayattaki tesettür ölçülerini ortaya koyan önemli bir husus da Hz. Ömer'in cariyenin giyimine müdahalesiyle alakalı rivayetlerdir. Bu hususa dair rivayetler de alt bir başlık halinde ele alınacaktır.

3.2.1. BAŞININ ÖRTÜNMESİ GEREKTİĞİNE DAİR RİVAYETLER

Gündelik hayatta cariyenin örtünmesi gerektiğiyle alakalı rivayetler İbn Ca'd'in *Müsned*'i, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i, İbn Mâce'nin ve Beyhakî'nin *Sünen*'lerinde geçmektedir.

İbn Ebî Şeybe'nin mevkûf olarak aktardığı "Cariye ergenliğe ulaştığında annesi gibi kendisinin de örtünmesi gerekir" rivayeti sahâbeden Ümmü Seleme (öl. 62/681) ve Hz. Aişe'ye dayanmaktadır. Aynı rivayet maktû' olarak tabîinden İbrâhim en Nehaî kanalıyla da aktarılmıştır.⁸³

İbn Ebî Şeybe'nin Hz. Peygamber'e dayandırarak aktardığı rivayetlerden biri, İbn Mâce tarafından da tahriç edilmiştir. Buna göre; Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin yanına vardığında orada bulunan (Hz. Aişe'nin) cariyesi örtünmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber ergenliğe girip girmediğini sormuş. "Evet" deyince Hz. Peygamber sarığından bir parça keserek ona uzatarak "bununla onu ört" dedi.⁸⁴ Moğoltây, bu rivayetin senedinde yer alan Abdulkerim b. Ebî Ümeyye'ye⁸⁵ yöneltilen tenkitlerden dolayı rivayetin sahih ve güvenilir olmadığını ifade etmiştir.⁸⁶ Sindî (öl. 1138/1726) ve Bûsîrî ise bu şahsın İmam Ahmed tarafında zayıf görüldüğü ve İbn Abdilber'in âlimlerin zayıflığı hakkında görüş birliğine vardıklarını aktarmıştır.⁸⁷

İbn Ebî Şeybe farklı senedlerle Hz. Aişe tarikiyle mevkûf ve merfû' birer rivayete daha yer vermiştir.⁸⁸ Söz konusu merfû' rivayet şu şekildedir: "Hz. Aişe şöyle dedi: Hz. Peygamber yanıma geldi. O sırada yanımda bir cariye vardı. Hz. Peygamber, izarını bana doğru atıp şöyle buyurdu: Bunu senin ve Ümmü Seleme'nin yanında bulunan cariye arasında bölüştür. Ben onların ergenliğe girmiş olduklarını görüyorum."⁸⁹ Hadisin isnadında yer alan Ebû Üsâme⁹⁰ (öl. 201/816) ve Hişâm b. Urve (öl. 146/763) pek çok kişi tarafından tadil edilmiş sika ve hüccet olan ravilerdendir.⁹¹ Sika ve hafız olan Muhammed b. el-Münkedir Hz. Aişe ve Enes'ten nakilde bulunmuştur. Ondandır da Şu'be (öl. 160/776), Malik, Evzâî ve Süfyân gibi pek

83 (حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عُثْمَانَ التَّقْفِيِّ، عَنْ مَاهَانَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: إِذَا حَاضَتِ الْجَارِيَةُ وَجَبَ عَلَيْهَا مَا وَجَبَ عَلَى أُمَّهَا مِنَ التَّسْتُرِ) İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40; Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 11/502. İbn Ebî Şeybe aynı metni (عَنْ إِبْرَاهِيمَ) ve (وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ) ve (عَنْ مَاهَانَ أَبِي سَالِمٍ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ، أَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عُثْمَانَ،) İbn Ca'd da (عَنْ مَاهَانَ التَّقْفِيِّ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ) senedleriyle de aktarmıştır. bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40. İbn Ca'd b. Ubeyd el-Cevherîel-Bağdâdî, *Müsnedu İbn Ca'd*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetu Nadir, 1990/1410), 316.

84 (حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الْكُرَيْمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا) İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40. İbn Mâce, (فَأَخْتَبَتْ مَوْلَاةً لَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حَاضَتْ؟» فَقَالَتْ: نَعَمْ، فَشَقَّ لَهَا مِنْ عِمَامَتِهِ، فَقَالَ «أَخْتَمِرِي بِهِذَا «Tahâre», 132 (No: 654).

85 Abdulkerim b. Ebî Ümeyye'nin hadislerinin zayıf, kendisinin de leyyinü'l-hadis olduğuna dair bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1952), 6/60.

86 Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, thk. Kâmil Uveyde (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafâ el-Bâz, 1999/1419), 1/923.

87 bk. Ebû'l-Hasen Nürüddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/225; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *Mişbâhu'z-züccâce fî zevâ'idü İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Müntakâ el-Keşnâvî (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 1/38.

88 Mevkûf rivayet şu şekildedir. (لَوْ اسْتَتَرْتُ هَذِهِ كَانَ أَحْرَى بِهَا) İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40. (فَقَالَتْ: إِنَّهَا لَمْ تَحْضُ، وَلَا بَدَأَ بَعْدَ الْحَيْضِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، أَنَّ عَائِشَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَرَأَتْ جَارِيَةَ لَهَا جَمَّةً، فَقَالَتْ: «لَوْ اسْتَتَرْتُ هَذِهِ كَانَ أَحْرَى بِهَا»)

89 (دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي فَتَاءٌ، فَأَلْقَى إِلَيَّ حَقْوَهُ، فَقَالَ: شَقِيهَ بَيْنَ هَذِهِ الْفَتَاةِ وَبَيْنَ) İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40. (فَقَالَ: شَقِيهَ بَيْنَ هَذِهِ الْفَتَاةِ وَبَيْنَ) İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/40.

90 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/222-223.

91 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/238; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/35. İki ravi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 248.

çok imam rivayette bulunmuştur.⁹² İsnadı sahih olan ve merfû‘ bir şekilde aktarılan bu hadis, cariyeye de olsa ergenliğe ulaşan kız çocuklarının örtünmesi gerektiğini ifade etmektedir.

3.2.2. BAŞININ ÖRTMESİNİN GEREKMEDİĞİNE DAİR RİVAYETLER

Cariyenin başını örtmesinin zorunlu olmadığına dair rivayetlerden bir kısmı İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer almaktadır. Vekî‘ Süfyân, Hammâd (öl. 167/784), İbrâhîm en-Nehâî tarikiyle maktû‘ olarak aktarılan rivayet şu şekildedir: “Yaşlı da olsa cariyenin başını örtmesi zorunlu değildir.”⁹³ Söz konusu rivayet Vekî‘, Süfyân, Leys, Mücahid tarikiyle de aktarılmıştır. Aynı tarikla aktarılan diğer bir rivayetin metninde ise “yaşlı da olsa” ifadesi yer almamaktadır.⁹⁴

Vekî‘, İsrâîl (öl. 160/776)⁹⁵, Câbir b. Yezîd el-Cu‘fi (öl. 128/745)⁹⁶ ve Atâ tarikiyle merfû‘ olarak aktarılan rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cariyenin baş örtüsü atılmıştır.”⁹⁷ Câbir b. Yezid, Buhârî tarafından zayıf raviler arasında zikredilmiş ve yalancılıkla itham edilmiştir.⁹⁸

Ahmed b. Hanbel'in Ahmed b. Muhammed b. Hâzım vasıtasıyla tahric ettiği rivayete göre İshâk b. Mansûr, Ebu Abdullah'a cariyenin peçe takıp takmayacağını sormuş o da “hayır” demiştir.⁹⁹

Vekî‘, İsrâîl, Câbir ve ‘Âmir tarikiyle aktarılan maktû‘ rivayetin metni şöyledir: “Efendisinden çocuğu olsa bile cariyenin baş örtüsü takması gerekmez.” Bu rivayetin senedinde yer alan Câbir¹⁰⁰ ve ‘Âmir¹⁰¹ de hadisleri kabul edilmeyen raviler arasında yer almıştır.¹⁰²

Bu rivayetlerde “namaz” veya “dış” kıyafet gibi kayıtlar yer almamıştır. Genel ifadeler içeren bu rivayetler cariyenin giyim şeklinden ziyade onun başını örtüp örtmemesiyle alakalıdır. Sıhhat durumları göz önünde bulundurulduğunda aktarılan rivayetler zayıf olup kendileriyle ihticac edilemeyecek bir seviyede oldukları görülmektedir. Bu rivayetler bir önceki başlıkta yer alan rivayetlerle birlikte düşünüldüğünde cariyenin örtünmesi gerektiği yönündeki rivayet veya rivayetlerin daha müreccah oldukları görülmektedir.

3.2.3. HZ. ÖMER'İN HÜR GİBİ GİYİNEREN CARIYELERE MÜDAHALESİ

Cariyenin giyimiyle alakalı olarak öne çıkan ve pek çok âlim tarafından kendisiyle istidlalde bulunan en önemli delil, Hz. Ömer'in cariyenin giyimine müdahalesiyle¹⁰³ ilgili rivayetlerdir. Konuyla alakalı olarak müfessirlerin en çok müracaat ettiği delillerin başında yer alan bu rivayetler farklı tariklerle hadis kaynaklarında yer almıştır. Hz. Ömer'in uygulamasıyla ilgili rivayetler Safiyye bnt. Ebî Ubeyd, Enes b. Mâlik, Ata, Hasan b. Muhammed, Nâfi‘, Mücâhid, İkrime (öl. 105/723) ve Kilâbe'ye dayanmaktadır. Bunlar Ahmed b. Hanbel'in *Ahkâmü'n-nisâ'*, Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin *Muşannef*'lerinde bir de

92 Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-Takrib, tekmil: Ebu Zürrâ* (Mısır: Tabatü'l-Mısriyye el-Kadîme, ts.), 1/109.

93 (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْأَمَةِ خِمَارٌ وَإِنْ كَانَتْ عَجُوزًا) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

94 (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْأَمَةِ خِمَارٌ وَإِنْ كَانَتْ عَجُوزًا) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

95 Hakkında genel itibariyle sika tadil lafzının kullanıldığına dair bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/357.

96 Zayıf ve (قال) lafzıyla aktardığı rivayetinde tedlis yapabildiğine dair bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990/1410), 6/333.

97 (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: أَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْأُمَّةَ قَدْ لَقَّتْ قُرُوءَ رَأْسِهَا) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

98 bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-şagîr*, thk. Mahmud İbrahim Zayid (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396), 25.

99 (أخبرنا أحمد بن محمد بن حازم، أن إسحاق بن منصور حدثهم، أنه قال لأبي عبد الله: على الأمة أن تنتقب؟ قال: لا) Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Ahkâmü'n-nisâ'*, thk. Amr Abdülmünim Süleym (b.y.: Müessesü'r-Reyân, 1423/2002), 60-61.

100 Metruk olduğuna dair bk. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zayid (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396), 28.

101 Münkeru'l-hadis olup sika olmadığına dair bk. Ebû Hatim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/239.

102 (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْأَمَةِ خِمَارٌ، وَإِنْ وَدَّتْ مِنْ سِدِّهَا) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

103 Nitekim İbn Kudâme, söz konusu uygulamanın meşhur olduğunu, sahabenin buna itiraz etmediğini aktarmıştır. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/432.

Beyhakî'nin *Sünenü'l-kübrâ*'sında geçmektedir. Farklı tariklerle aktarılan bu rivayetlerin bir kısmı birbirini desteklemektedir.

Hz. Ömer'den cariyenin giyimiyle alakalı aktarılan rivayetlerin metinleri anlamsal açıdan birbirinden farklıdır. Bir kısmı cariyenin baş örtüsüyle diğer bir kısmı ise Hz. Ömer'in hürler gibi giyinmelerine karşı tepkisel davranışıyla alakalıdır. Cariyenin başının açık olması gerektiğine işaret eden ve mevkûf bir şekilde Hz. Ömer'e dayanan rivayetler farklı tariklerden aktarılmıştır. Bunlardan biri Mücâhid¹⁰⁴ Hekem (öl. 114/732)¹⁰⁵, Şu'be¹⁰⁶, Vekî¹⁰⁷, diğeri ise İkrime¹⁰⁸, Haccâc (öl. 145/762)¹⁰⁹ ve Hüseyim¹¹⁰ tarikidir.¹¹¹ Bu iki rivayete göre Hz. Ömer cariyenin baş örtüsünün duvarın arkasına atıldığını ifade etmiştir.¹¹² Sıhhat açısından kullanıma elverişli olan bu rivayetler genel alanda cariyenin avret mahallini ortaya koymaktan ziyade baş örtüleriyle alakalıdır. Cariyenin başının açık olduğuna veya açılması gerektiğine delalet eden diğer bir rivayet Beyhakî tarafından Enes b. Mâlik kanalıyla aktarılan "Hz. Ömer'in cariyeleri, başı açık bir şekilde bize hizmet ederlerdi. Hz. Ömer göğüslerine vururdu" anlamındaki mevkûf rivayettir. Beyhakî konuyla ilgili Ömer b. Hattab'tan aktarılan bu rivayetin sahih olduğunu, cariyenin baş, boyun ve hizmet esnasında zorunlu olarak açılan vücudunun avret olmadığına işaret ettiğini aktarmaktadır.¹¹³

Hz. Ömer'in cariyenin giyimine müdahalesiyle ilgili rivayet metinlerini iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta ele aldığımız rivayetlerin tek bir olayı aktardığını söylemek mümkün olmakla birlikte aktarılan her bir rivayetin farklı zamanlarda aktarılan olaylara dair olması da muhtemeldir. Safiyye bint Ebî Ubeyd¹¹⁴, Atâ¹¹⁵, Nâfi¹¹⁶ ve Enes b. Mâlik'e¹¹⁷ dayandırılan rivayetlere göre Hz. Ömer günün birinde hürler

104 Yahyâ b. Maîn ve Ebû Züra sika olduğunu ifade etmişlerdir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/233.

105 Sika sebt bir ravidir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/119-120.

106 Hadis rivayetinde güvenilir ve ehliyet sahibi olduğuna dair bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/490-495.

107 Sika, hafız ve güvenilir olduğuna dair bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/473-474.

108 Hakkında lehte ve aleyhte bazı ifadeler yer almakla birlikte hadis musannifleri rivayetlerine yer vermişlerdir. Hakkında ayrıntılı değerlendirme için bk. Tayyar Altıkulaç, "İkrime el-Berberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/41. 22/40-42.

109 Saduk olduğu nakledilmişse de Tedlis yapmakla suçlanmış, hadisiyle ihticac edilmeyeceği ifade edilmiş ve İkrime'den hadis işitmediği aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/425-426.

110 Hadis rivayetinde sika bir ravidir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/283.

111 İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

112 (حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: إِنَّ الْأُمَّةَ قَدْ قَرَوَتْ رَأْسَهَا مِنْ وَرَاءِ الْجِدَارِ)

(İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.)

113 (حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنِ حَجَّاجٍ، عَنِ عِكْرَمَةَ بْنِ خَالِدٍ الْمَخْرُومِيِّ، عَنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، بِمِثْلِ حَدِيثِ وَكَيْعٍ عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ) وأخبرنا أبو القاسم عبد الرحمن بن عبيد الله الحرفي ببغداد، أخبرنا علي بن محمد بن الزبير الكوفي، حدثنا الحسن بن علي بن عفان، حدثنا زيد بن الحباب، عن حماد بن (Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/320. (سلمة قال: حدثني ثمامة بن عبد الله بن أنس، عن جده أنس بن مالك قال: كُنْ إِمَاءَ عَمَرَ يَخْدُمُنَا كَاشِفَاتٍ عَنْ شَعُورِهِنَّ تَضْرِبُ تَدْبِهُنَّ شَيْبَانِي BU RIVAYETE SENEDSİZ BİR ŞEKİLDE YER VERMİŞTİR. bk. Şeybânî, *el-Aşl*, 3/54.

114 (عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ صَوِيَّةَ بِنْتَ أَبِي عُبَيْدٍ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ عُمَرَ رَأَى وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ أُمَّةً خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِ حَفْصَةَ تَجُوسُ النَّاسِ مُتَبَيِّسَةً لِبَاسِ الْخَرَازِيرِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ) دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ ابْنَةَ عُمَرَ، فَقَالَ: «مَنْ الْمَرْأَةُ الَّتِي خَرَجَتْ مِنْ عِنْدِكَ تَجُوسُ الرِّجَالِ؟» قَالَتْ: تِلْكَ جَارِيَةٌ، جَارِيَةٌ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: «فَمَا يَخْمَلُكَ أَنْ تُلْبِسِي جَارِيَةَ أَخِيكَ لِبَاسَ الْخَرَازِيرِ؟» (عَنْ سَلْمَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي ثَمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ جَدِّهِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنْ إِمَاءَ عَمَرَ يَخْدُمُنَا كَاشِفَاتٍ عَنْ شَعُورِهِنَّ تَضْرِبُ تَدْبِهُنَّ شَيْبَانِي BU RIVAYETE SENEDSİZ BİR ŞEKİLDE YER VERMİŞTİR. bk. Şeybânî, *el-Aşl*, 3/54.

115 (عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَنْهَى الْإِمَاءَ مِنَ الْجَلَابِيبِ أَنْ يَتَشَبَّهْنَ بِالْخَرَازِيرِ) «عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ: وَحَدَّثْتُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ صَرَبَ عَقِيلَةَ أُمَّةً) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

116 (عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ أَبِي يُوَيْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عُمَرَ، رَأَى جَارِيَةً خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِ حَفْصَةَ مُتَرَبِّبَةً عَلَيْهَا جِلْبَابًا، أَوْ مِنْ بَيْتِ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عُمَرُ الْبَيْتَ) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

117 (حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أُمَّةً، قَدْ كَانَ يَعْزُفُهَا لِبَعْضِ الْمُهَاجِرِينَ، أَوْ الْأَنْصَارِ، وَعَلَيْهَا جِلْبَابٌ) مُتَقَنَّةٌ بِهِ، فَسَأَلَهَا عَنَّا؟ قَالَتْ: لَا، قَالَ: «فَمَا بَالُ الْجِلْبَابِ، صَعِبَ عَنْ رَأْسِكَ، إِنَّمَا الْجِلْبَابُ عَلَى الْخَرَازِيرِ مِنْ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ» فَتَلَكَّأَتْ، فَقَامَ إِلَيْهَا بِالذَّرَةِ فَصَرَبَ بِهَا رَأْسَهَا، حَتَّى أَلْقَتْهُ (عَنْ رَأْسِهَا) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41. Ali b. Müshîr (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/138) ve Muhtâr b. Fülful'ün (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/321) sika ravilerdendir.

gibi peçe takmış ve cilbâb giymiş¹¹⁸; bir rivayete göre de süslenmiş bir cariyeye¹¹⁹ ile karşılaşmıştır. Cariyeye veya yanında bulunan kişiye bunun kim olduğunu sormuştur. Bu kişinin bir cariyeye olduğunu öğrenince özgürlüğüne kavuşturulmuş olup olmadığını sormuştur. Hürriyetine kavuşturulmadığını öğrenince söz konusu giyim şeklinin hür kadınlara mahsus olduğunu ifade etmiş, cariyeye kızmış/dövmüş (veya cezalandırmak istemiş) ve hürler gibi giyinmemeleri gerektiğini söylemiştir.¹²⁰

Hasan b. Muhammed¹²¹, Enes¹²², Ebu Kilâbe¹²³ ve Ebu Abdullah'a¹²⁴ dayandırılan rivayetlere göre; Hz. Ömer peçeli bir cariyeye görmüş, ona vurmuş, kendilerini hürlerle benzetmemelerini emretmiş ve kendi döneminde onların cilbâb giymelerini yasaklamıştır.

Hz. Ömer'in cariyenin giyimine yönelik uygulamasıyla alakalı aktarılan rivayet metinleri çeşitli farklılıklar içerse de bu metinlerin ortak noktası hürlerin giyim şekli olan "جِلْبَابٌ ve مُتَقَنَّةٌ" ifadeleridir. Diğer bir ortak nokta ise "hürlerle benzememe" vurgusudur. Hz. Ömer'in uygulamasına dair aktarılan rivayetlerin hiçbirinde baş örtüsü (خمار/متخمرة)¹²⁵ ifadelerinin geçmemiş olması önemli bir husustur. Cilbâb vücudun tamamını baştan aşağı kapatan dış elbiseyi¹²⁶; kinâ' ise bir veya iki gözü örten veyahut her iki göz hariç yüzü örten giyim şeklini karşılamaktadır.¹²⁷ Hz. Ömer'in uygulamasına dair bütün rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, saçını veya başını açmasından ziyade hürlerle benzememesi için cariyelerin peçe takmamaları yani yüzünün açıkta kalması şeklinde anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz.¹²⁸ Nitekim Abdurrazzak'ın Medineli bazı hocalardan, ergenliğe girdiklerinde cariyelerin baş örtüsü (الْخُمْرُ) takabileceği, ancak cilbâb giyemeyeceklerine dair aktarımı¹²⁹ da bunu desteklemektedir. Ayrıca aktarılan haberler içerisinde Hz. Ömer'in kendi döneminde cariyelerin peçe takmasına müsaade etmediğine yönelik rivayetler de bunu teyit etmektedir.

Genel itibariyle senedlerde yer alan ricalleri sika olan bu rivayetlerin tamamı bir araya getirildiğinde ortaya çıkan anlam; cariyenin örtünmemesi, başı, kolu veya bacaklarının açıkta kalması değil, hür kadınlara benzeyerek onlar gibi tepeden tırnağa giyinmemeleri gerektiği hususudur. Ancak bu da kesin bir hükmü barındırmıyor olacaktır ki aynı hadis kaynaklarında bu anlamın aksine hüküm ifade eden bazı rivayetlere yer verilmiştir.¹³⁰

Öte taraftan aynı hadis kaynaklarında maktû' olarak aktarılan bazı rivayetlerde güzel olan cariyenin bırakın başını örtmesi peçe dahi takabileceğine veya cilbâb giyebileceklerine dair rivayetler de yer almaktadır. Bu doğrultuda Ahmed b. Hanbel'in ravisi Ebu Abdullah'a kadının peçeli bir şekilde dışarı çıkıp çıkmayacağı sorulmuş, o da güzel olması durumunda peçeli bir şekilde çıkabileceğini ve bunda herhangi bir

118 (عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ عُمَرَ، صَرَبَ أُمَّةً لِإِلِّ أَنْسِ رَأَهَا مُتَقَنَّةً قَالَ: أَشْفِي رَأْسَكَ، لَا تَشْهَبِينَ بِالْحَرَائِرِ) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/136. "Hz. Ömer, Enes ailesine ait peçeli bir cariyeyi dövmüş ve ona: 'Başını aç, hürlerle benzeme' dedi." Bu rivayette yer alan Katâde çeşitli yönlerden eleştirilse de sika ve güvenilir olduğuna dair bk. Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/515. Ayrıca bk. Abdulhamit Birışık, "Katâde b. Diâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/22.

119 Rivayetlerde cariyenin kim olduğu ile ilgili şu bilgiler yer almıştır: Hafsa'nın evinde çıkan bir cariyeye, bir adamın veya Abdurrahman'ın cariyesi, Ebû Musâ el-Eş'ari'nin cariyesi 'Akile, Hz. Peygamber'in eşlerine ait bir cariyeye Ensâr ve Mühacirlerden birinin cariyesi) bk. Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

120 Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135-136, İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41-42.

121 (عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُمَرُو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ حَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَنْهَى الْإِمَاءَ أَنْ يَلْبَسْنَ الْجَلَابِيبَ) Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/136.

122 (عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: رَأَى عُمَرَ جَارِيَةً مُتَقَنَّةً، فَصَرَبَهَا وَقَالَ: لَا تَشْهَبِينَ بِالْحَرَائِرِ) İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41.

123 (حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لَا يَدْعُ فِي خِلَافَتِهِ أُمَّةً تَقْنَعُ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: «إِنَّمَا الْقِنَاعُ لِلْحَرَائِرِ لِكَيْ لَا يُؤَدَّبْنَ -) *Muşannef*, 2/42.

124 (أخبرني محمد بن داود البوصري، قال: حدثنا حنبل، قال: قال أبو عبد الله: إن الأمة قد ألفت فروة رأسها، قال: يعني القناع، قال: وعمر كره أن يتشبهن بالحرائر، فلذلك (Ahmed b. Hanbel, *Ahkâmün-nisâ*, 60-61.

125 Yunus Apaydın, "Tesettür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/539. 40/538-543. Müfessirlerin ilgili kavramlara dair ayrıntılı açıklamaları için bk. Yılmaz, *Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü*, 250-252.

126 Apaydın, "Tesettür", 40/541.

127 Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz, *Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü*, 247.

128 Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettiği rivayette geçen "ألفت فروة رأسها" ifadesini peçe olarak şerh etmesi de bu anlamı desteklemektedir. (İn الأمة قد ألفت فروة رأسها، قال: يعني القناع، قال: وعمر كره أن يتشبهن بالحرائر، فلذلك أمرهن بإلقاء القناع) Ahmed b. Hanbel, *Ahkâmü'n-nisâ*, 60-61. Konuyla ilgili çalışma yapan Yılmaz'ın da benzer değerlendirmede bulunduğu dair bk. Yılmaz, *Klasik Fıkıh Doktrininde Cariyenin Tesettürü*, 247-249.

129 (عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: بَلَّغَنِي عَنْ أَشْيَاحٍ، مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ «أَنَّ الْخُمْرَ عَلَى الْإِمَاءِ إِذَا حَضْنَ، وَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ الْجَلَابِيبُ») Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135.

130 bk. Abdürrezzâk, *Muşannef*, 3/135-136, İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 2/41-42.

sakıncanın bulunmadığını ifade etmiştir.¹³¹ Abdürrezzak'ın aktardığı rivayete göre ise İbn Cüreyc, Atâ b. Ebî Rebâh'a cariyenin baş örtüsü takmadan cilbâb giyip giyemeyeceğini sormuş, o da bunda bir sakıncanın bulunmadığını ifade etmiştir.¹³²

4. CARIYENİN AVRET MAHALLİNİN SINIRLARI VE BUNA BAKMANIN HÜKMÜNE DAİR RİVAYETLER

Cariyenin avret mahalline bakmayı yasaklayan ve bunun sınırlarına dair rivayetlerin yer aldığı ilk kaynak¹³³ Ebu Dâvûd'un *Sünen*'i'dir. Hz. Peygamber'e dayandırılan rivayetlerden biri, cariyenin avret mahalline bakmayı yasaklayan ifadeler içerirken diğeri ise avret mahallini bizzat zikrederek ona bakmayı yasaklamaktadır. Aynı sahâbiden farklı tariklerle aktarılan söz konusu bu rivayetin metni şu şekildedir: "Sizden biri kölesini/cariyesini evlendireceği zaman avret mahalline bakmasın."¹³⁴ Ebu Dâvûd'un aktardığı rivayet ise şöyledir: "Sizden biriniz cariyesini, kölesini veya hizmetçisini evlendireceği zaman artık diz ile göbeği arasına bakmasın." Ebû Dâvûd bu rivayetin senedinde yer alan Dâvûd b. Sevvâr el-Müzeni'nin Savvâr b. Dâvûd es-Sayrefî olduğunu ifade etmiş ve bu durumun Vekî'in yanılığından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, rivayetin yazılabileceğini söylediği Vekî'in "علموا أولادكم الصلاة وهم أبناء سبع سنين" (Yedi yaşına geldiklerinde çocuklarınıza namazı emredin.) rivayeti dışında ondan nakilde bulunmadığını aktarmıştır.¹³⁶ Begavî, kişiyle cariyesi arasında bir avretin bulunmadığını ancak kişi cariyesini evlendirdikten sonra diz ile göbeğinin arasına bakamayacağını ilgili rivayete dayandırarak aktarmıştır.¹³⁷ Beyhakî *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında¹³⁸, Dârekutnî de *es-Sünen*'inde¹³⁹ Ebû Dâvûd'tan aynı rivayeti nakletmişlerdir.

Her iki rivayetin senedinde yer alan 'Amr hakkında hem cerh hem de tadil ifadeleri mevcut olmakla birlikte onun rivayetlerine yer veren Ebu Dâvûd'a "Amr'ın babasından o da dedesinden" şeklindeki nakilleri sorulduğunda bu senedle aktarılan rivayetlerin bırakın delil olmasını, yarım delil bile sayılmayacağını ifade etmiştir. Ali b. el-Medîni de 'Amr'ın, babası ve dedesi kanalıyla yaptığı nakillerinin buluntu olan bir el yazması kaynağa dayandığını dolayısıyla zayıf olduğunu ifade etmiştir. Zehebî'nin kanaati de bu yönde olmuştur.¹⁴⁰ Beyhakî de 'Amr b. Şu'be'den aktarılan rivayetin metninde ihtilaf bulunduğundan bu rivayetin cariyenin avretinin tespiti delil olamayacağını ifade etmiştir.¹⁴¹

131 وأخبرنا ابن حازم في موضع آخر، أن إسحاق حدثهم، أنه قال لأبي عبد الله: يكره للأمة أن تخرج منتقبة؟ قال لن؛ إذا كانت جميلة تنتقب.

(bk. Ahmed b. Hanbel, *Aḥkâmü'n-nisâ'*, 60-61.)

132 «عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: أَتَجَلِّبُ الْمَرْأَةَ وَلَا خِمَارَ عَلَيْهَا؟ قَالَ: «لَا يَحْرُ».

133 Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde cariyenin evlendirileceği zaman örtünmesi gerektiği konusunda Hasan-ı Basrî'den meçhul ravi barındıran bir rivayet aktarılmıştır. Söz konusu rivayet şu şekildedir: "Ma'mer Hasan'dan işiten kişiye şöyle demiştir: Cariyeye hür veya köle biriyle evlendirileceği zaman örtünmesi (أَنْ تَحْتَمِرَ) emredilir mi? O da Hasan'ın 'evlenmesi veya efendisiyle cinsi birtiklilik yaşamaması dışında örtünmeyeceği' görüşüne sahip olduğunu aktarmıştır." Abdürrezzak, *Musannef*, 3/133.

134 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبِينِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ عَبْدَةً أَمْتَهُ» (عَبْدَةً أَوْ أُجَيْرَةً - فَلَا يَنْظُرُ إِلَى مَا دُونَ السَّرَّةِ، وَفَوْقَ الرُّكْبَةِ»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: «وَصَوَّأَهُ سَوَّاءٌ بُنُ دَاوُدَ الْمَرْزَبُطِيِّ، وَهَمَّ فِيهِ وَكَيْعُ (b.y.: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Libâs", 35 (4/64). Sehârenfûrî'nin ifade ettiğine göre efendisi cariyesini başka bir erkekle evlendirdiği zaman, şehvi konularda yararlanması açısından cariyesi kendisine yabancı biri haline gelir. Bu durumda efendinin cariyesine şehvetle bakması, ona dokunması veya onu öpmesi caiz olmaz. Ancak şehvet dışında hizmet gibi diğer hususlarda kendisinden yararlanmaya devam edebilir. Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fi ḥalli Ebî Dâvûd* (Hindistan: Merkezi Şeyh Ebi'l-Hasan en-Nedvî, 2006/1427), 12/141.

135 حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ سَوَّارٍ الْمَرْزَبُطِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ خَادِمَةً» (عَبْدَةً أَوْ أُجَيْرَةً - فَلَا يَنْظُرُ إِلَى مَا دُونَ السَّرَّةِ، وَفَوْقَ الرُّكْبَةِ»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: «وَصَوَّأَهُ سَوَّاءٌ بُنُ دَاوُدَ الْمَرْزَبُطِيِّ، وَهَمَّ فِيهِ وَكَيْعُ (4/64); "Salât", 26 (1/133). Ayrıca bk. es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 12/141.

136 Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 16/389. İbn Hibbân da *es-Sikkât*'ta Sevvâr b. Dâvûd şeklinde zikretmiştir. İbn Hibbân, *eş-Şikât*, 6/422.

137 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayib el-Arneût, Muhammed Zühayr eş-Şâvîş (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1983/1403), 9/25.

138 Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/320.

139 Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/430.

140 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 5/169.

141 Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/320.

Bu rivayette geçen (فَلَا يَنْظُرُ) ifadesindeki zamirin mercinin hem erkek hem de kadınları kuşatan (الخدام) kelimesi olduğunu söyleyenler de olmuştur. Buna göre anlam; “Efendi kölesini veya hizmetçisini cariyesiyle evlendireceği zaman, cariyenin efendisinin diz ve göbek arası olan avret mahalline bakması caiz değildir” şeklinde olmaktadır. Sübkî bunu Dârekutnî’den aynı tarikle aktarılmış olan (وَإِذَا زَوْجٌ أَحَدَكُمْ عَبْدُهُ أُمَّتَهُ أَوْ) (أَجْبِرُهُ فَلَا تَنْظُرُ الْأُمَّةَ إِلَى شَيْءٍ مِنْ عَوْرَتِهِ فَإِنْ مَا تَحْتَ السَّرَّةِ إِلَى الرِّكْبَةِ مِنَ الْعَوْرَةِ) “Biriniz kölesini cariyesini veya hizmetçisini evlendirdikten sonra cariyeye kişi efendisinin avretine bakmasın. Çünkü diz ile göbek arası avrettendir” rivayet metnine yer vermiştir.¹⁴² Beyhakî de bu rivayetin doğrudan cariyenin avretine bakmayı ve avret mahallinin diz ile göbek arası olduğuna delalet ettiğini ancak rivayetin diğer tariklerinin ise efendisinin avret mahalline işaret ettiğini dolayısıyla söz konusu diz ile göbek arası ölçüsünün erkeğin avret mahalline delalet ettiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Konuyla alakalı Beyhakî’nin yer verdiği İbn Abbâs kanalıyla Hz. Peygamber’e dayandırılan diğer bir rivayet de şu şekildedir: “Kişi satın almak istediği cariyeye avret mahalli hariç bakabilir. Avreti de diz ile göbek arasındır.” Bu rivayetin senedinde yer alan İsa b. Meymûn’un zayıf olduğu ve bu gibi senedlerle ihticac edilemeyeceği vurgulanmıştır.¹⁴⁴ Aynı şekilde Beyhakî ve Taberânî’nin yer verdikleri İbn Abbâs tarikiyle Peygamber’e dayandırılan “Kişi satın almak istediği cariyeyi avret mahalli hariç evirip çevirerek bakmasında sakınca yoktur. Avreti de diz ile göbek (izarın bağlandığı yer) arasındır” rivayetinin de zayıf olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁵

Ahmed b. Hambel’e isnat edilen kadınların hükümlerine dair risalede “Satın alma dışında cariyelere bakmanın kerahiyeti” (كراهية النظر إلى الاماء إلا للبيع وذكر القناع) şeklinde bir bölüme yer verilmiş ve buradaki rivayetler senedleriyle birlikte aktarılmıştır. Bu rivayetlere göre saygınlığı olmadığından kişi, satın almak istediği cariyeyi elbiseli bir şekilde olması kaydıyla evirip çevirebilir, kollarına ve bacaklarına (dize kadar olan kısmına) bakabilir. Bu eserde cariyenin el ve kol haricindeki bedenine sadece kadınların bakabileceği ayrıca cariyenin başını açabileceği şeklinde iki farklı görüş de Ahmed b. Hanbel’e dayandırılmıştır.¹⁴⁶ Doğrudan cariyenin avret mahalline dair bilgi veren ve buna bakmayı yasaklayan söz konusu rivayetler her ne kadar kaynağı açısından Hz. Peygamber’e dayana merfû‘ rivayetler olsa da bunların sıhhat şartlarını taşımadıkları ve zayıf oldukları görülmektedir.

142 bk. Mahmud Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-‘azbü'l-mevrûd Şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*, thk. Emin Mahmud Muhammed Hattâb (Mısır: Matbaatü'l-İstikâme, 1353), 4/123.

143 Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/321.

144 Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/320.

145 حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ تَجْدَةَ، ثنا يَحْيَى بْنُ صَالِحِ الْوُحَاظِيِّ، ثنا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْكِنْدِيِّ، ثنا صَالِحُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْفَرَزِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ (عَنْ) Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/321; «الْبَيْتِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا بَأْسَ أَنْ يُقْلَبَ الرَّجُلُ الْجَارِيَةَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَشْتَرِيَهَا، مَا خَلَا عَوْرَتَهَا؛ مَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهَا إِلَى مَعْقِدِ إِزَارِهَا»» Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, 10/318.

146 Eseri tahkik eden Amr Abdülmünim Süleym, bu rivayetin isnadının zayıf olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Ahkömü'n-nisâ*, 60.

SONUÇ

Tarihi kökeni oldukça geriye giden kölelik/cariyelik, Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda da yaygın bir olgu olmuştur. İslam'ın hoş karşılamadığı toplumsal statü farkına dayanan bu sınıfın yaşam şartları Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda iyileştirilmeye gidilmiştir. Her fırsatı kölelerin hürriyeti için bir bahane olarak değerlendiren Hz. Peygamber, kendi döneminde devrim niteliğinde bazı tavsiye ve uygulamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber ile başlayan ve köleliği tedrici bir metotla azaltmaya yönelik yaklaşım dört halife döneminde de devam etmiştir. Emeviler döneminde durum terse dönerek bir dönem sonra kölelik müessesesi sistemleşerek kurumsallaşmış ve 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Çalışmamız; inançları, etnik kimlikleri, yetenekleri, güzellikleri vs. hususları birbirinden farklı ancak hürriyetten yoksun olan bu grubun bayan fertlerini kapsayan cariyelerin giyim ölçüleri ve bunun dayanaklarını/delillerini konu edinmiştir. Kur'ân'da Müslüman kadınların tesettürüne dair ayetlerde hür ve cariye ayırımına gidilmemiştir. Sünnette de genel anlamda kadınların örtünmesiyle alakalı pek çok delil bulunmasına rağmen cariyelerin örtünme şekil ve ölçülerini ortaya koyan kesin bir delil bulunmamaktadır. Toplumsal statünün getirdiği ayırımın bir neticesi olarak cariyelerin tesettürü, İslami gelenekte hür kadınların tabii oldukları ölçülerden farklı olmuştur. Ancak bu farklılığın temel sebebinin ne olduğu hususu kapalı kalmıştır.

Fıkıh kaynaklarında Zahirî mezhebi dışındaki mezheplerin ittifakla kabul ettiği, cariyenin tesettür ölçüsü diz ile göbek arasındır. Ancak bunun bir ruhsat mı yoksa azimet mi, Müslüman cariyeleri de kapsar mı yoksa sadece gayri müslim cariyeleri mi kapsar, söz konusu ölçü ev içerisinde mi yoksa dışarda da geçerli mi, yaş farkı vs. gibi sorular merak konusu olmaya devam etmektedir. Tefsir kaynakları incelendiğinde tesettürle ilgili ayetlerin tefsirinde, bazı istisnalar dışında cariye ile hür kadının birbirinden ayırt edilmediği görülmektedir. Bu kaynaklarda cariyenin tesettür ölçüsünün ayetin nüzul sebebi olarak gösterilen rivayetlerin gölgesinde kaldığı ve örtünme emrinin sadece hür Müslüman kadınları kapsadığı vurgulanmıştır. Söz konusu fıkıh ve tefsir kaynaklarında cariyenin tesettürüyle alakalı bilgilere dayanak olan rivayetlerin neredeyse tamamı hadis kaynaklarında da geçmektedir. Bu durum, konunun anlaşılması adına gözleri hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere çevirmiştir.

Cariyenin namazdaki tesettürüne dair rivayetler başını örtmesinin gerekli olup olmamasıyla alakalıdır. Bu konuda lehte ve aleyhte aktarılan rivayetlerden sadece biri merfû' diğerleri mevkûf ve maktû' rivayetlerdir. Cariyenin namazda başını örtmemesi gerektiğine işaret eden merfû' rivayet de zayıftır.

Gündelik hayatta cariyenin örtünmesiyle alakalı lehte ve aleyhte aktarılan rivayetlerden mefû olup sahih isnadla aktarılan bir rivayet bulunmaktadır. Bu da ergenlik yaşına ulaşan cariyenin örtünmesi gerektiğiyle alakalıdır. Aleyhte aktarılan rivayetler delil olamayacak kadar zayıftır.

Hz. Ömer'in cariyenin tesettürüne müdahaleyle alakalı aktarılan mevkûf rivayetler incelendiğinde onun peçe takan, hürler gibi tepeden tırnağa vücudu örten cilbab giyen cariyeleri uyardığını ve hürlerle benzemeleri gerektiği hususu ön plana çıkmaktadır. Özellikle bu rivayetlerde cariyenin başörtüsüne müdahale etmesi, başı, kolu veya bacaklarının açıkta kalmasıyla alakalı bir hususun olmaması onun uygulamasının şahsi veya örfi olabileceğini göstermektedir. Nitekim aktarılan maktû' ve merfû' rivayetlerde güzel olan cariyelerin de tepeden tırnağa örtünebileceğine dair rivayetler bunu desteklemektedir.

Ticarete konu olması hasebiyle satın alma esnasında cariyenin vücuduna bakmayla alakalı rivayetler incelendiğinden cariyenin avret mahallini diz ile göbek arası olduğu ve bunun dışındaki kısımlara bakılabileceği şeklindeki rivayetlerin kendisiyle ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Konuyla alakalı bütün rivayetler incelendiğinde cariyenin avret mahallinin hür kadınlarınkinden farklı olduğuna işaret eden sahih ve merfû' bir rivayetin bulunmadığı tespit edilmiştir. Sahih ve merfû' olan rivayet de ergenliğe girdikten sonra cariyenin başını örtmesi gerektiğiyle alakalıdır. Genel itibariyle sanedleri sahih olan mevkûf ve maktû' rivayetler çerçevesinde Hz. Ömer cilbab ve peçe takan cariyeleri, tespit edemediğimiz nedenlerden dolayı uyarmıştır. Bu rivayetler de söz konusu müdahalenin cariyenin baş örtüsüne değil giyim şekliyle alakalı olup avret mahallini tespit etmekten uzaktır. Kanaatimizce bu rivayetlerin metin tenkidi kriterleri doğrultusunda incelenerek şer'î konularda delil olabilirliliği açısından da ayrıca araştırılması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Acarlıoğlu, Ahmet. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Başörtüsü. *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2018), 47-67.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayib Arnaût vd. by.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel el-Mervezî eş-Şeybânî. *Ahıkâmü'n-nisâ'*. thk. Amr Abdülmünim Süleym. b.y.: Müessesetü'r-Reyân, 1423/2002.
- Altıkulaç, Tayyar. "İkrime el-Berberî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, Yunus. "Tesettür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/538-543. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Aydın, M. Akif- Hamidullah, Muhammed. "Köle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayib el-Arneût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1983/1403.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Birişik, Abdulhamit. "Katâde b. Diâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/22-23. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-şagîr*: thk. Mahmud İbrahim Zayid. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1940.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Büsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebi Bekr b. İsmâil. *Mişbâhu'z-züccâce fi zevâ'idi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Müntakâ el-Keşnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403/1982.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nisâbü'rî. *Nihâyetü'l-maṭlab fi dirâyetü'l-meṣṣeh*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Demircan, Ali Rıza. *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Duman, M. Zeki. *İslam'ın Üzerindeki Beş Gölge*. Kayseri: Y.y., 2012.
- Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyy, 1952.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.
- Harrânî, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medinetü'l-Münevvara: Mecmeu'l-Malik Fehd li Tibâi el-Mushafi's-Şerîf, 1416/1995.
- Hatalmış, Ali. *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Hatalmış, Ali. İlk Dönem İslam Tarihi Ekonomik Hayatta Kölelik ve Cariyelik. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2012), 198-228.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Nâfi'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/286-287. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân. *Ṭarḥu't-teşrîb fi şerḥi't-Takrîb. tek. Ebu Zürâ*. 8 Cilt. Mısır: Tabatü'l-Mısriyye el-Kadîme, ts.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fi fîkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*. thk. Muhammed el-Morîtânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavvid. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Ca'd, Ali b. b. Ubeyd el-Cevherî el-Bağdâdî. *Müsnedu İbn Ca'd*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetu Nadir, 1410/1990.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Muşannef fi'l-eḥâdis ve'l-âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülüsi ez-Zârirî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Muşannef*. thk. Habîburrahman el-Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1403/1982.
- İbn Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayib el-Arneût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988/1408.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *eş-Şikâat*. 9 Cilt. Hardarâbâd: Dâiretü'l-Meârif, 1393/1973.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *İ'lâmü'l-muvaḥḩi'in 'an rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991/1411.

- İbn Kudâme. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğni*. Kahire: Mektetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Dâru Risâleti'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Mahled, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Abdulğafur b. Abdilhak el-Bilûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1991/1412.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İstemi, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Karakuş, Züleyha. Hz. Peygamber'in Köle ve Cariyeleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Makdisî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Halid er-Ribât vd. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1437/2016.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî *el-Müdevvene*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *Şerhu Süneni İbn Mâce*. thk. Kâmil Uveyde. 5 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1999.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Mübârekpûri, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-aḥvezi şerhu Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mücâhid, Ebû'l-Haccâc b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1989/1410.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zayid. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1949.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*. b.y., Dâru'l-Fikr, ts.
- Özdemir, Mehmet Nadir. *Abbasilerin İlk Döneminde Kölelik*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Özdemir, Mehmet Nadir. "Orta Çağ'da 'Kölelik' Üzerine Bir Değerlendirme". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/2 (2020), 209-223.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.
- Savaş, Rıza. "Hz. Ömer'in Cariyenin Giyimine Müdahalesi". *Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Akse. 2/459-464. Sivas: y.y., 2018.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Hindistan: Merkezu Şeyh Ebî'l-Hasan en-Nedvî, 1427/2006.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1414/1993.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayib Arneût, Muhammed Kâmil. 7 Cilt. b.y.: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Sindî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî et-Tettevî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Sübkî, Mahmud Muhammed Hattâb. *el-Menhelü'l-'azbü'l-mevrûd Şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*. thk. Emin Mahmud Muhammed Hattâb. 10 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-İstikâme, 1353/1934.
- Şâfiî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteḳa'l-aḥbâr*, thk. Usâmuddin es-Sbâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadis, ts.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Aşl. el-Mebsût*. thk. Ebu'l-Vefa el-Afgânî. Pakistan: İdaretü'l-Kurân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fihki'l-İmâm eş-Şâfi'i*. 3 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y., ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebu İsâ es-Sülemî. *el-Cami'u's-şâhih/Sünenü'l-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1975.
- Uraler, Aynur. "Safiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi". *İslâmiyât* 4/2 (2001), 53-68.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelbî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

2004/1425.

Yılmaz, İbrahim. "Klasik Fıkıh Doktrinin De Cariyenin Tesettürü İle İlgili Yaklaşımlar". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 37 (2021), 237-274.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405.

Zerkeşî, Şemsuddin Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu Zerkeşî*. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-Abikân, 1413/1993.

EXTENDED ABSTRACT

The phenomenon of slavery and concubinage, whose historical origins date back to BC, had a place in Arab society during the period of Jahiliyyah. In Islamic law, the source of enslavement is limited to prisoners of war. Islam made some arrangements to improve the living conditions of this class, which is the subject of contracts such as property. However, instead of abrogating this practice directly, which exists in the established social order, Islam prepared a ground that would allow it to disappear step by step. Although the practices and recommendations of the Prophet Muhammed (PBUH) were seen as a gradual method for abrogating the institution of slavery, this phenomenon in the Umayyad period became ordinary, and it evolved in a direction contrary to what was carried out during the period of the Prophet and the four caliphs. So much so that the enslavement of captives became commonplace in this period, and slavery continued to exist as a sector in line with the prevailing socio-cultural understanding in the society. The slavery system, which continued to be institutionalized during the Abbasid period, continued its existence until the end of the 19th century.

Although there are verses about the veiling of women in general in the Qur'an, no distinction is made between the free and the concubine. In the Sunnah, it is not known that there is a definite application that reveals the veiling of the concubine directly from the Prophet or the measures of veiling. The changing position of the concubines in different layers of the society in the historical process, especially the transfer of different information about their clothing, caused the issue to become more complex. This situation brought discussions with it about the necessity and limits of covering the concubines. There is different information narrated about the veiling of the concubines in Islamic sources. Especially in hadith sources, contradictory narrations about the veiling of the concubines and their measures have prompted us to do such a study. In the study, first of all, the opinions of the jurisprudence sects on the hijab of the concubines were summarized, and the evidence that could support these views was pointed out. There are narrations about the reason for the revelation of the verse in the Qur'an about hijab. Then, the narrations pointing to the dress of the concubines were determined in the hadith sources, their sources and the narrators in their certificates were searched, and then various evaluations were made about the state of the hadiths' validation

The narrations applied by the scholars of tafsir and fiqh about the veiling of the concubine are also included in the hadith sources. However, some narrations are not included in the works of jurists and exegetes, although they are included in hadith sources. The narrations about the hijab of the concubine were examined in the context of praying and going out. In addition, the narrations about the practice of Omar were also discussed under a separate title. Some of the narrations that will shed light on the veiling of the concubine are directly related to the private part of her body, which is between the navel and the kneecap. Therefore, this issue was also discussed under a separate heading.

When the narrations conveyed in favor of and against the concubine's covering her head in prayer are examined together, it is seen that these are fixed narrations. Therefore, it can be said that these narrations are equivalent to each other in terms of source value. In these narrations, there is no information about the covering of the other parts of the body of the concubine or leaving it uncovered. The common point of the texts is that the concubine can pray with her head uncovered and covered, and they can go out either way. The narrations about the concubine covering her head in daily life are related to whether the concubine covers her head rather than the way she dresses. Considering their health status, the narrations conveyed are weak and seem to be at a level that cannot be acted with them. When the narrations about this issue are considered together, it is seen that the narrations that the concubine should be covered are more preferable.

When all the narrations about the practice of Umar are evaluated together, we think that it should be understood that the concubines should not wear a veil, that is, their face should be exposed, so that they do not look like free people, rather than revealing their hair or head. In general, the meaning that emerges when all of these narrations in the bills, which are sika, are brought together, it is not the fact that the concubine should not be covered, that her head, arms, or legs should not be exposed, but that they should not dress from head to toe like free women. However, this will not contain a definite provision, as mentioned in the

same hadith sources that some narrations express the opposite of this. On the other hand, in some narrations cited as fixed in the same hadith sources, there are also narrations that the concubine can wear a veil or wear a jilbab, let alone cover her head. Although the aforementioned narrations, which give information about the private part of the concubine directly and prohibit looking at it, are the narrations based on the Prophet, though; and it is seen that they do not meet the validation conditions and are their position is weak.

When all the narrations related to the subject are examined, it has been determined that there is no sound and mere narration indicating that the private part of the concubine is different from that of free women. Accurate and declared narration is also related to the concubine's covering her head after puberty. In general, within the framework of the mawkûf and fixed narrations whose previous sequences are sound, Omar warned the concubines who were wearing the jilbab and the veil for reasons we could not identify. These narrations are also far from determining the private part of the aforementioned intervention, which is not related to the head covering of the concubines, but to the way of dressing. In our opinion, it is a necessity to examine these narrations in line with the criteria of text criticism and to investigate them separately in terms of the possibility of evidence on sharia.